

IJTIMOIIY TARMOQLARDA TINISH BELGILARINING O'RNI: YOZMA NUTQ MADANIYATINING ZAMONAVIIY MUAMMOLARI

*Muhammadiyev Farhod Shuhrat o'g'li,
ToshDO'TAU OTAT fakulteti 3-kurs talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy tarmoqlarda yozma muloqot davomida tinish belgilarining e'tiborsiz qo'llanilishi yoki umuman ishlatilmasligi muammosi tahlil qilinadi. Yozma nutq madaniyatining asosiy unsurlaridan biri sifatida tinish belgilarining kommunikativ va sintaktik ahamiyati yoritiladi. Ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilarining savodxonlik darajasi, tezkorlikka intilish, emotsional ifodaning grafik belgilar bilan almashtirilishi kabi holatlar bu muammoning asosiy sabablari sifatida ko'rsatilgan. Shuningdek, tinish belgilarining beparvo ishlatilishi natijasida yuzaga kelayotgan nutqiy tushunmovchiliklar, yozma madaniyatdagi sustlashuv va bu boradagi xavf-xatarlar haqida xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy tarmoqlar, yozma muloqot, tinish belgilari, savodxonlik darajasi, ishoralar, muammolar, nutq.

Abstract: This article analyzes the problem of careless use or complete absence of punctuation marks during written communication on social networks. The communicative and syntactic significance of punctuation marks as one of the main elements of the culture of written speech is highlighted. The literacy level of social network users, the desire for speed, and the replacement of emotional expression with graphic symbols are indicated as the main reasons for this problem. Also, conclusions are given about speech misunderstandings arising from the careless use of punctuation marks, the slowdown in written culture, and the dangers in this regard.

Keywords: social networks, written communication, punctuation marks, literacy level, gestures, problems, speech.

Аннотация: В статье анализируется проблема небрежного использования или полного отсутствия знаков препинания при письменном общении в социальных сетях. Подчеркивается коммуникативно-синтаксическая значимость знаков препинания как одного из основных элементов культуры письменной речи. Основными причинами этой проблемы называются уровень грамотности пользователей социальных сетей, стремление к скорости и замена эмоционального выражения графическими символами. Также делаются выводы о речевых недоразумениях, возникающих вследствие небрежного использования знаков препинания, о снижении письменной культуры и связанных с этим опасностях.

Ключевые слова: социальные сети, письменное общение, пунктуация, уровень грамотности, жесты, проблемы, речь.

Tinish belgilari - muayyan tilda yozma nutqni to'g'ri, ifodali, mantiqli bayon qilishda, uni ixchamlashda, yozma nutq qismlarining o'zaro mantiqiy grammatik munosabatlarini ko'rsatish uchun xizmat qiladigan muhim grafik vositalar. Tinish belgilari markaziy, asosiy belgilar tizimiga mansub bo'lib, u qo'shimcha, yordamchi belgilar tizimidan (raqamlar, turli fanlarga oid ilmiy belgilar, bosmaxona belgilari) ma'lum jihatlari bilan farq qiladi. Tinish belgilarining yozuvda qo'llanishi o'ziga xos tizimga ega. Bu tizim - Tinish belgilari miqdori, qo'yilish tartibi va qo'llanish prinsiplari yig'indisi - **punktuatsiyani** vujudga keltiradi. Bular yozuvning boshqa vositalari (harflar, raqamlar, diakritik belgilar) hamda til birliklari (so'zlar, morfemalar) bilan ko'rsatish mumkin bo'lmagan turlicha fikriy munosabatlar va psixologik holatlarni ifodalashda ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, yozma nutqning tushunilishini osonlashtiradi. Tinish belgilari ning asosiy vazifasi nutqning mazmuniy bo'linishini ko'rsatish, shuningdek, uning sintaktik tuzilishi va intonatsion jihatini aniqlashga yordam berishdir. Hozirgi o'zbek yozuvida tinish belgilari soni 10 ta: nuqta, so'roq belgisi, undov belgisi, vergul, qavs, tire, ko'p

nuqta, nuqtali vergul, qo'shtirnoq va ikki nuqta. Tinish belgilari o'z vazifasiga ko'ra 2 ga bo'linadi: a) chegaralovchi tinish belgilari - muayyan sintaktik tuzilmaning yoki umuman gapning chegarasini bildirish, biror-bir gap bo'lagini intonatsion mazmuniy jihatdan ajratib ko'rsatish, nutq qaratilgan shaxs yoki predmet nomi qamrab olingan, shuningdek, yozuvchi (so'zlovchi)ning subyektiv munosabati ifodalangan sintaktik tuzilma chegarasini ko'rsatish uchun xizmat qiluvchi qavs, qo'shtirnoq, yagona qo'shaloq belgi sifatida qo'llanuvchi vergul, ayni shu vazifadagi tire; b) ajratuvchi tinish belgilari - mustaqil gaplarni, ularning qismlari (bosh va ergash gaplar, bog'langan va bog'lovchisiz qo'shma gaplarning predikativ qismlari)ni, gapning uyushgan bo'laklarini, birgalik ergashishli qo'shma gaplarni, gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlarini, nutqning bo'linganligini ko'rsatuvchi nuqta, so'roq va undov belgilari, vergul, nuqtali vergul, ikki nuqta, tire, ko'p nuqta. Ba'zi tinish belgilari ham chegaralash, ham ajratish vazifalarini namoyon eta oladi.

Zamonaviy axborot makonida ijtimoiy tarmoqlar insonlararo muloqotning eng faol platformasiga aylangan. Har kuni millionlab foydalanuvchilar matnli xabarlar orqali fikr bildiradi, muhokama yuritadi, savol-javob qiladi. Biroq bunday muloqotda til va uslub qoidalariga, ayniqsa tinish belgilariga befarqlik bilan qaralayotgani jiddiy muammoga aylanmoqda. Tinish belgilarining noto'g'ri yoki umuman ishlatilmasligi yozma nutqning ifodaviy kuchini pasaytiradi, fikrning chalkash yoki noaniq yetkazilishiga sabab bo'ladi. Tinish belgilarining asosiy vazifasi — matndagi fikr tuzilmasini belgilash, gaplar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni aniqlashtirish, o'quvchiga to'g'ri ohangda o'qish imkonini yaratishdir.

S. G'aniyeva bu borada shunday yozadi: *“Tinish belgilarisiz matn tuzilishi buziladi, gaplar orasidagi mantiqiy bog'liqlik yo'qoladi”*.

Demak, bu belgilar grammatikaning tashqi belgisi bo'lish bilan birga, mazmunni to'g'ri anglash vositasi sifatida ham muhimdir. Tinish belgilarining yo'qligiga sabablar ko'p. Eng avvalo, tez yozishga bo'lgan intilish, mobil klaviaturada yozishning qulayligi yoki tovushli diktatsiya (ovozli yozuv) funksiyasidan foydalanish bu

muammoni kuchaytiradi. Odamlar fikrni tezroq yetkazishga urinishadi, natijada imlo va tinish belgilariga ahamiyat kamayadi. Yana bir sabab – savodxonlikka befarqlik. Ko‘pchilik yozayotgan matnining grammatik to‘g‘riligiga ahamiyat bermaydi, chunki *“ijtimoiy tarmoq bu rasmiy makon emas”*, degan fikr ildiz otgan. Bundan tashqari, emotsiyani yetkazishda smayliklar, giflar va stickerlar tinish belgilarining o‘rnini egallab bo‘lgan. Fikrga ohang berish uchun nuqta yoki undov belgisi qo‘yish o‘rniga, odamlar “yuz ifodasi” orqali ma’no yetkazishga harakat qilishmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda tinish belgilarining noto‘g‘ri qo‘llanishi yoki umuman ishlatilmasligi bir necha omillar bilan izohlanadi:

1. Tez yozish istagi - internet foydalanuvchilari ko‘pincha fikrini tez yetkazishga intiladi. Bu esa tinish belgilariga, hatto harf imlosiga ham e’tiborni kamaytiradi.

2. Grammatik savodxonlikning pastligi - yozma nutq madaniyati bo‘yicha yetarlicha bilimga ega bo‘lmagan foydalanuvchilar tinish belgilarini qo‘llash zaruratini his etmaydi.

3. Grafik ifoda vositalarining ustunligi - smaylik, emoji, gif kabi vositalar nutqning emotsional yukini o‘z zimmasiga olayotgani sababli, tinish belgilariga bo‘lgan ehtiyoj kamaymoqda.

A. Mamatov bu holatni quyidagicha izohlaydi: *“Yozma nutqdagi tinish belgilari o‘z o‘rnini emotsional piktogrammalarga bo‘shatmoqda, bu esa sintaktik uyg‘unlikni buzadi”*.

Tinish belgilariga befarqlik nafaqat alohida foydalanuvchining nutqiy saviyasini pasaytiradi, balki keng miqyosda yozma madaniyatga salbiy ta’sir ko‘rsatadi:

- Matnlar tushunarsiz yoki noto‘g‘ri talqin qilinadi;
- Rasmiy yozishmalarda xatoliklar ko‘payadi;
- O‘quvchilarda yozma muloqotga nisbatan bepisand munosabat shakllanadi;

- Tilning estetik va intellektual funksiyasi zaiflashadi.

Bunday e'tiborsizlik oqibatida yozma nutq madaniyati pasaymoqda. Yoshlar orasida grammatik qoidalar unutilmoqda, natijada rasmiy hujjatlar yozishda ham xatoliklar ko'paymoqda. Tinish belgilarisiz matnni tushunish qiyinlashadi, o'quvchi "nafas olib" o'qiy olmaydi, bu esa muloqot sifati va madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Uslubiy ifoda va emotsional ohangni berishda tinish belgilarining roli katta ekanini unutmasligimiz kerak. Tinish belgilari – bu nafaqat yozuvning bezagi, balki fikrning mazmunli ifodasi uchun zarur vosita. Ijtimoiy tarmoqlar jamoatchilik oldida so'z aytish maydoni ekan, bu makonda yozilgan har bir jumla mas'uliyat talab qiladi. Shunday ekan, har birimiz tinish belgilariga, umuman savodli yozishga e'tiborli bo'lishimiz lozim. Ayniqsa, o'qituvchilar, jurnalistlar, bloggerlar va yozuvchi yoshlar bu borada boshqalarga o'rnak bo'lishi kerak. Tilingga hurmat – o'zligingga hurmat.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ijtimoiy tarmoqlar yozma muloqot madaniyatining eng faol maydoniga aylangan hozirgi zamonda tinish belgilariga befarqlik bilan qarash – til madaniyatiga, ayniqsa yosh avlodning savodxonligiga jiddiy zarar yetkazadi. Har bir foydalanuvchi, ayniqsa blogger, o'qituvchi, talabalar va ijodkorlar tarmoqlarda ham yozma madaniyatga amal qilib, boshqalarga ibrat ko'rsatishlari zarur. Zero, til — bu nafaqat aloqa vositasi, balki madaniyatning ko'zgusi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'aniyeva S. Hozirgi o'zbek adabiy tili. - Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006. 109 bet.
2. Mamatov A. Internet muloqotida til me'yorlari buzilishi va ularning oqibatlari. - Toshkent: Til va adabiyot ta'limi, 2013. 2-son.
3. Yo'ldoshev A. O'zbek tilining tinish belgilar tizimi. - Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. 7-son.

4. Normurodova M. Virtual makonda o'zbek tilining yozma madaniyati. Zamonaviy tilshunoslik muammolari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. 53–58 bet.

5. Abduvahob Madvaliyev., Ne'mat Mahkamov. Tinish belgilari va qo'llanish o'rni. – Toshkent: O'qituvchi, 2000-2005. 104 bet.

Referens:

1. G'aniyeva S. Hozirgi o'zbek adabiy tili. - Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006. 109 bet.

2. Mamatov A. Internet muloqotida til me'yorlari buzilishi va ularning oqibatlari. - Toshkent: Til va adabiyot ta'limi, 2013. 2-son.

3. Yo'ldoshev A. O'zbek tilining tinish belgilar tizimi. - Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. 7-son.

4. Normurodova M. Virtual makonda o'zbek tilining yozma madaniyati. Zamonaviy tilshunoslik muammolari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. 53–58 bet.

5. Abduvahob Madvaliyev., Ne'mat Mahkamov. Tinish belgilari va qo'llanish o'rni. – Toshkent: O'qituvchi, 2000-2005. 104 bet.